

פולמוס הכותל – נתן אלתרמן

1

בין השאלות שעל הפרק עולה ומתלקחת מדי פעם מחדש, בימים אלה, גם מחלוקת הכותל-המערבי, שעיקרה דרישתם של החוגים החילוניים להוציא נכס זה מחזקתו הדתית ובעלותם של האדוקים, ולהתייחס אליו כאל ערך לאומי כללי.

דרישה זו, כמה מטענותיה, – לעניינים שבסדר וצורה – ראויות להישמע, אך יש בה פגם עיקרי אחד, המערער אותה מיסודה: היא מתעלמת מטיבו של המקום שבו מדובר.

הכותל המערבי, כך טוענים אנו, החילוניים, יקר וחשוב לנו לא מטעמי מסורת דתית ומשום כך אין שומרי-מצוות רשאים לכפות עלינו בתחום זה מנהגים ותקנות.

ובכן, לענין זה יש להזכיר קודם-כל דבר אחד: מהותו של מקום או של ערך אינם נקבעים על-פי היחס אשר חוג זה או אחר מתייחס אליו או על-פי מאזן-כוחות של רוב ומיעוט. הכותל המערבי, שלא כמצדה, ולא כחורבות קיסריה או תל מגידו, עיקרו אינו בכך שהוא קשור בקורותיהן של מלחמות היהודים, או של תולדות המלוכה, או של אמנות הבנייה. עיקרו בכך שהוא קשור בשרשיה ותמציתה של הדת היהודית. הוא שריד של מקום תפילה, שריד של הנעלה בסמלי ייחודה וכוחה של האמונה. יתר-על-כן, כל פעם שזכרו של כותל זה מתגלה בספרי הקורות, אין משמעותו זו סרה מעליו ואין בה שינוי ותמורה. כך עד עצם היום הזה. התוכן הדתי הוא העומד גם כיום אחר כתלנו, מציץ מן החרכים.

משום כך – ובעיקר משום שהכותל המערבי הוא מקום תפילה של ישות דתית קיימת, ולא שריד של אמונה שנעלמה ואיננה – אין אחיזתם של החוגים הדתיים כאן אחיזה מופרכת, אלא היא ענין של שייכות טבעית, המסתברת מאליה.

2

בין הנימוקים שהחילוניים מעלים לענין זה נשמעת לפעמים גם טענה צורמת, אשר לא ייאמן שיש לה מקום בינינו. טענה זו אומרת כי החיילים ששיחררו את הכותל לא היו אדוקים בדת ועכשיו באים הדתיים ומשתלטים על נכס זה.

טענה זו אין לה שחר, כמובן, קודם-כל מצד העובדות כפשוטן, ואף למותר הוא להכחישה, ובכל-זאת ראוי להזכיר מה שכתב כנגדה, וכנגד מידת עוול ועלבון שבה, אב דתי אשר בנו נפל על שחרור הכותל וכיבוש ההר. באותו מכתב, שנדפס לפני זמן קצר ב"מעריב", כותב האב כי הוא גידל את בנו לתורה ולמצוות והבן שמר מועדי תפילה ודקדק בדינים ומנהגות בלי לסור מהם ימינה ושמאלה, ובעת הקרבות על ירושלים היה מן העוברים בראש, כיוון שהיה חבלן, וכך נפל. הכדור – כותב האב – פגע במצחו, במקום תפילין-של-ראש. מכתב זה הוא מסמך מזעזע הן מצד

עצמו, מצד האצילות השקטה והאמיצה, שבה הוא מנוסח, והן מצד העובדה שהיה צורך בעדות זו לראיה.

בדברים אלה אפשר היה להסתפק בנקודה זו, אך אולי ראוי להוסיף ולציין, כי גם אילו היו משחררי הכותל חפשים-בדעות, כולם עד אחד, הרי המסקנה שיש מנסים להסיק מכך לענין שייכותו של כותל זה אין לה שחר. האמת היא כי בני הקיבוצים שנפלו ברמת הגולן – אם דתיים ואם חילוניים – נפלו גם על שחרור הכותל, והנופלים בקרבות הר הבית – אם חילוניים ואם דתיים – נפלו גם על הגנת הקיבוצים של עמק הירדן. אתה חש רגש מבוכה שעה שעליך לחזור על ענינים אֶלמנטאריים כאלה, אך כמה מן הטענות, החוזרות ונשנות, מחייבות לומר את הדברים הידועים והפשוטים ביותר.

3

החוגים המתקדמים תומכים יתידותיהם גם בנימוקים של חירות-הרוח ובדיבורים על נוסחאות קפואות של קנאים אדוקים, אשר חשכת ימי-הבינים נשקפת מתוכן. ובכן, מה ששיך לקפאון של נוסחאות, הרי בעלי השקפות מתקדמות ונאורות יתפלאו אולי לשמוע, אך עובדה היא כי נוסחאות קפואות אינן כיום מונופול של האמונה הדתית ומידת החשכה, הנשקפת מנוסחאות מסויימות של עולם חירות-הרוח, יכלה להתחרות בפרקי-זמן מסויימים של העבר הקרוב, עם חשכת כל הדתות גם יחד, ואף-על-פי-כן עוד יש דבקים בהן ומשננים אותן בדבקות שהיא אולי רבה מדבקותו של יהודי העומד בתפילת שמונה-עשרה ליד הכותל המערבי. משום כך, שעה שיהודי כזה רוצה שהחילוניים בסמוך לו יתנהגו לא כמו בעצרת-עם, אלא כמו בבית-תפילה, ראוי אולי להתחשב בדעתו ולהתייחס אליה בכבוד מסויים, ולא להסתפק במחאות על הנוסחאות החשכות שהוא כופה על החפשים בדעות

4

וכיוון שאנו עומדים בענין זה, אגע בענין סמוך. לא אקום ללמד סניגוריה על הרב גורן לענין הסערה שהתחוללה סביבו אחרי הופעתו בהר הבית. סניגוריה כזאת היא ענין קשה משום הנסיבות והגוונים שנילוו להופעותיו במקום זה, או לענין עמידתו על הר סיני. ובכל-זאת: בין הטענות שהוטחו בענין הופעתו לתפילת מנחה בהר הבית היו אחדות אשר תכנן ונימתן ומשמעות שלהן יש בהן מן המופרך ומן המסוכן הרבה יותר מאשר במעשה שהן באו להתריע עליו. ברור שאין כוונתי כאן לטענות שמתחום ההלכה ואיני נוגע במה שנאמר לענין חובתו של הרב הצבאי להיות כפוף לתביעות תפקידו. כוונתי כאן לטענות שהוטחו כנגד המעשה עצמו, כנגד היות יהודים עולים אל הר הבית לתפילה ומסכנים את עם ישראל על-ידי שבכך הם פוגעים בקדשי הזולת. לענין זה רצוני לומר כי תוך כדי הסתערות רבה זו של לעג וחלחלה מפני סיבוכים בינלאומיים, אולי היינו צריכים לשאול בנפשנו שמא אנו מנפנים כאן בנימוקים של לגלוג ולעז אשר ספר הוא אם מישהו מבין כוהני-הדת המוסלמים או הנוצרים בעולם היה מעז להשמיעם בענין זה במידת להט רבה כל-כך.

נדמה כי גם כוהני דתות זרות, ואף נציגי מדינות עוינות, היו מהססים להסתער בחמת לגלוג כזאת על עצם זכותם של היהודים לבקש להם קרן-זווית פנויה לתפילה בהר המוריה, בלי לפגוע

בקדשיהם של אחרים. דעתי היא כי העמידה על זכות הפולחן הדתי של יהודים מתפללים, בהר הזה, לא רק שאינה שיא של התגרות, כדרך ששמענו מפי עתונאים יהודים, וכפי שהסתבר גם מן החלחלה הרשמית, אלא שענין זה יש בו אולי פחות אחיזה לקטרוג מאשר במעשים אחרים של אישור זכויות שלנו בשטח המדיני המובהק. אמנם כן, התחום הדתי הוא תחום עדין והוא כופה זהירות, אך עלינו לדעת כי אם יש ענין שבו עשויים אפילו גורמים עוינים לנקוט לשון זהירה, ותגובות זהירות, הריהו דווקא תחום זה של חופש הפולחן הדתי של היהודים במקומות המקודשים עליהם.

ספק גדול הוא אם גורמים אלה, הן דתיים והן מדיניים, היו מעיזים לדבר על זכות זו בסגנון המלעיג שמצאנו בדברי עתונאים עבריים, השמים לצחוק את הסתמכותנו על מסורות "מתקופת הברונזה המאוחרת" וכיוצא בזה, בסגנון שהוא כיום סימן לרחבות האפקים התרבותיים. נימה זו של לגלוג – הלו בשת חרדת-קודש רק שעה שהיא מדברת על מסורת של הזולת – נעשתה בזמן האחרון סימן יחס נאור בעיני רבים הנוגעים ליסודי קשרינו עם הארץ הזאת וזכותנו בה. בעלי נימה זו צריכים לדעת כי דווקא מבחינת ערכים אנושיים כללים, לא "לאומניים" חלילה, שהם מדברים בשמם, יש ערך-מה דווקא לאותה מסורת של הר המוריה כמקום העקדה ומקום המקדש, אשר דווקא היא ולא העובדא שמכאן עלה סוסו של מוחמד השמימה, נעשתה מיסודי התרבות האנושית, ואפילו מקטרגים מושבעים היו נמנעים לנקוט לגביה לשון שנוקטים עתונאים יהודים רחבי-אופק ואנטישׂוביניים. מבחינה זו היתה החלחלה שאחזה בנו לנוכח התפילה על הר-הבית מופרזת ואולי אף מסוכנת יותר מחלחלתם המשוערת של אותם מאה מיליון מוסלמים שבהם אנו מנפנים אל מול פני עצמנו. אותה חמת לגלוג נאור יש בה לא רק נזק מדיני, במקום החכמה המדינית שהיא מתיימרת לדבר בשמה, אלא גם שטחיות פרובינציאלית, במקום רוח העולם הגדול שהיא מתגנדרת בו. שטחיות זו מעלתה היא בכך שאין היא נראית בעלת ערך יותר משהיא באמת ולא היא קובעת את הדברים.